

Shahid Rajaei Teacher Training University- Iran
Ontological Researches
Semi-Annual Scientific Journal
ISSN (print): 2345-3761 (online): 2676-4490
Type: Research

Vol.12, No. 24
Autumn 2023 & Winter 2024

Journal Homepage: www.orj.sru.ac.ir

Rereading the Existence and Essence of Intellect in *Uthulujiyya*

Hasan Abasi Hosseinabadi¹

Abstract

The issue of distinction between existence and quiddity has been openly raised in Islamic philosophy; but there is not agreement regarding the origins of this issue. This article claims that in *Uthulujiyya*, in the topic of "intelligence", we can find the traces of "distinction between existence and quiddity". In the fifth Mimer of *Uthulujiyya*, he equates the term "Ma howa" (ما هو) (what question) with "Lema howa" (لم هو) (why question) in the intellect and in other beings it is considered entirely different questions. What is meant the identification of these two sort of questions: the "Ma howa" (ما هو) and "Lam howa" (لم هو) in Intellect? Is it possible to consider the two terms "Ma howa" (ما هو) and "Lema howa" (لم هو) in *Uthulujiyya* in the subject of reason as "existential" in which the root of the problem of distinguishing "existence and nature" can be investigated? In this article, we intend to examine this issue conceptual-extensional and creatively. In terms of concept, let's explain it through definition, and its examples in the world of reason and matter, and in terms of innovation, we should examine the problem with complete innovation. Therefore, it is necessary to first explain the terms and words used for "existence" and "essence" in the Enneads *Uthulujiyya* and the understanding these books have

¹ . Associated Professor, Department of Islamic Philosophy and Theosophy, Payamenoor University, Tehran. Iran. H_abasi@pnu.ac.ir

of "existence" and "essence" and then to examine "Ma howa" (ماهو) and "Lema howa" (لم هو) and the issue of existence and essence in the intellect in terms of concept and examples. The method of this research is descriptive-analytical.

Keywords: intellect; *Uthulujiyya*; invention; conceptual-objective, "existence"; "essence".

Problem statement

Uthulujiyya also discussed "Ma howa" (ماهو) and "Lema howa" (لم هو) in the fifth Mimer, and in this Mimer, he argued for identifying "Ma howa" (ماهو) and "Lema howa" (لم هو) in intellect and rational beings. Before *Uthulujiyya*, we did not come across any material that mentioned these two terms. The topic of ethology about "Ma howa" (ماهو) and "Lema howa" (لم هو) has raised this question for the writer, what does it mean to consider "Ma howa" (ماهو) and "Lema howa" (لم هو) to be the same? Is it possible to consider it as existential and return it to the identification of "essence" and "existence" in the intellect? The method used in this article is descriptive-analytical; That is, based on the original text of *Uthulujiyya* and quoting it, it analyzes it.

There have been discussions about the background of this distinction and its design in Greek philosophy and Neoplatonism; But none of them have addressed the distinction between existence and essence in *Uthulujiyya* and in the subject of reason. Therefore, it is a new issue. Therefore, the problem of the present article, "Finding the root of the discussion of the distinction between existence and nature in *Uthulujiyya* is in the subject of reason" is looking for an answer to this main question and secondary questions, whether the proposal of this problem and the rereading of the distinction between existence and nature in the subject of reason in *Uthulujiyya* can be discussed and investigated. Is? What is the context of this issue in *Uthulujiyya*? Is it possible to reread the two terms "Ma howa" (ماهو) and "Lam howa" (لم هو) with an existential view?

Research findings

The author of Ethology used the terms "Enity", "Identity", "Kun" (كون) (being) and "Lema Howa" (لم هو) to express the discussion of "existence" and the terms "Maaiat" and "Mahu" (ماهو) for "essence". What is meant by "ma ho" (ماهو) is its essence and object or "what it is" and "lam ho" (لم هو) also means the ultimate cause or "for what it is", whether it is in the minds and contradictions that "Ma howa" (ماهو) and "Lema howa" (لم هو) are. That is, their nature and cause are the same; That is, both exist (Rezanjad, 1387, Vol. 1, p. 412). Mahu and Lam Ho are one in terms and are one in existence. "Ma howa" (ماهو) and "Lam howa" (لم هو) and "Hel Ho" (هل هو) are the same (Ashtiani, 2010, Vol. 1, p. 137).

Regarding the background of the terms "Ma howa" (ماهو) and "Lam howa" (لم هو) among philosophers, Kennedy raised the issue of the main content; Four questions "Hal" (هل), "Ma" (ما), "Lam" (لم), "Ai" (أى). And after him, Farabi, Ibn Sina, Ghazali,

Abdul Latif Baghdadi, and other philosophers such as Ibn Rashd, Mulla Sadra, Mirdamad, and Mullahadi Sabzevari and others, provided explanations and clarifications about "Ma howa" (ماهو) and "Lam howa" (لم هو).

The problem of the unity of "Ma howa" (ماهو) and "Lam howa" (لم هو) which is raised in the topic of Etiology is explained on the one hand through the definition and expression of the total attributes of that thing, and on the other hand, it is tied to the issue of "invention" which is immediate and timeless. By examining the terms "Ma howa" (ماهو) and "Lam howa" (لم هو) in the topic of intellect, we came to the conclusion that we can talk about the roots of the discussion of the distinction between existence and essence in ethology in this topic. "Ma howa" (ماهو) and "Lam howa" (لم هو), from which, according to the conceptual and existential reasons we mentioned in the invention of reason, "Mahu" (ماهو) is the same as "essence" and "Lam Ho" (لم) also means "existence". In the subject of reason, both with conceptual reasons and definition and with the reason of invention, "Ma howa" (ماهو) and "Lam howa" (لم هو) or "essence" and "existence" are one and the same. But in the world of the senses, among the material things, other than the general examples given in the text of Etiology, such as the example of the eclipse, which reached the unity of what it is and what it is by definition, or the example of the whole universe in its entirety, which exist together and are in union with each other, so the question of what and What it is, is the question of what it is and why it is, in all matters where the components and attributes of something do not exist together, and every part is different from another part, the question of "what is" does not express the question of "what is". And its "essence" and "existence" do not coincide, and this is the distinction between "essence" and "existence".

Sources and references

- Abbasi Hosseinabadi H. The concept of God in Uthulujyia with the influence of Aristotle's thought. Shiraz University Religious Thought Quarterly. 2017. V 18(4). N 69:119-136. Persian.
- Adamson P. *The Arabic Plotinus. A Philosophical Study of the Theology of Aristotle*. Duckworth. 2002. English.
- Hasanzadeh Amoli H. the Persian Commentary on Al-Asfar Al-Arbaeh (Hasanzadeh). Qom: Bosstan e Ketab e Qom. 1387. Arabic.
- Hekmat N. *ibn Sina's metaphysics*. Tehran, Elham. 1389. Persian.
- Ibn Rush. (Averroes). *Tafsir Mabaad al-tabiaa*. j2. Tehran, Hekmat. 1377. Arabic.
- Ibn Sina. (Avicenna). *Al-nejat*, with an Introduction by Mohammad Taghi Danesh Pazhouh. Ed.1,2. Tehran, Tehran University Press. 1364. Arabic.
- Plotinus. *Uthulujyia Plotinus end al-Arab*, Mohaghegh Abd al-Rahman Badawi. Ed.3. Qom, Bidar Publications. 1413. Arabic.
- Plotinus. *Uthulujyia*. translated and explained by Hasan Malekshahi. Tehran, Soroush. 1378. Persian.
- Sadr al-Din Shirazi M. *Sharh e Osoul e Al-Kafi*. J2, Tehran. Institute of Cultural Studies and Research. 1366. Arabic.

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

Shahid Rajaei Teacher Training University- Iran
Ontological Researches
semi-annual scientific journal
ISSN (print): 2345-3761 (online): 2676-4490
Type: Research

Vol.12, No. 24
Autumn 2023 & Winter 2024

پژوهش‌های هستی‌شناختی
دو فصلنامه علمی
نوع مقاله: پژوهشی
سال دوازدهم، شماره ۲۴
پاییز و زمستان ۱۴۰۲
صفحات ۶۸۵-۷۰۸

بازخوانی وجود و ماهیت عقل در ائولوجیا

حسن عباسی حسین آبادی^۱

چکیده

مسئله تمایز وجود و ماهیت در فلسفه اسلامی بطور آشکار مطرح شده است. اما در مورد ریشه‌های طرح این مسئله اختلاف نظر وجود دارد. این نوشتار مدعا بر این است در ائولوجیا در مبحث «عقل» می‌توان رگه‌هایی از طرح «مسئله تمایز وجود و ماهیت» را یافت. در میمر پنجم ائولوجیا اصطلاح «ماهو» را با «لم هو» در عقل یکی می‌داند و آن را در موجودات دیگر در مقابل و متمایز از هم می‌داند. پرسش این است یکی دانستن «ماهو» و «لم هو» در عقل به چه معناست؟ آیا می‌توان از دو اصطلاح «ماهو» و «لم هو» در ائولوجیا در مبحث عقل تلقی «وجودی» داشت که بتوان ریشه مسئله تمایز «وجود و ماهیت» را در آن بررسی کرد؟ در این نوشتار برآنیم این مسئله را از حیث مفهومی-مصادقی و ابداع بررسی کنیم. از حیث مفهوم از طریق تعریف، و مصادیق آن در عالم عقل و ماده آنرا تبیین کنیم و از حیث ابداع هم با ابداع دفعی و تام مسئله را بررسی کنیم. براین اساس لازم است ابتدا اصطلاح و واژگانی که برای «وجود» و «ماهیت» در ائولوجیا بکار رفته است و تلقی‌ای که این کتاب‌ها از «وجود»

^۱ h_abasi@pnu.ac.ir

^۱ دانشیار گروه فلسفه و حکمت اسلامی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۲۴

تاریخ داوری: ۱۴۰۲/۰۱/۱۶

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۲/۰۵/۲۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۲۸

و «ماهیت» دارند را تبیین کنیم سپس به بررسی «لم هو» و «ماهو» و مسئله وجود و ماهیت در عقل از حیث مفهوم و مصداق بپردازیم. روش این پژوهش توصیفی-تحلیلی است. کلمات کلیدی: عقل؛ *اثولوجیا*؛ ابداع؛ مفهومی-مصداقی؛ «وجود»؛ «ماهیت».

طرح مسئله

مباحث و مطالب درباره معرفت به حقیقت اشیاء با پرسش‌های نه‌گانه‌ای «هل»، «ما»، «لم»، «کم»، «کیف»، «ای»، «این»، «متی»، «من» مطرح می‌شود (جهامی، ۱۹۹۸، ص ۸۱۳). در *اثولوجیا* نیز «ماهو» و «لم هو» در میمر پنجم به صورت مشخص بحث شده است و در این میمر برای یکی دانستن «ماهو» و «لم هو» در عقل و موجودات عقلی بحث کرده است. پیش از *اثولوجیا* به مطلبی برنخوردیم که این دو اصطلاح را مطرح کرده باشند و پس از *اثولوجیا*، کندی اس^۱ المطالب را مطرح می‌کند و درباره «ما» و «لم» توضیح می‌دهد. فلاسفه مسلمان درباره «ماهو» و «لم هو» با ارجاع به *اثولوجیا* بحث می‌کنند. ابن‌رشد، میرداماد، ملاصدرا و حکیم سبزواری و شارحان و مفسران آنها، این مطلب میمر پنج *اثولوجیا* را بطور مشخص مطرح کرده‌اند. از سوی دیگر ابن‌سینا که شرحی بر *اثولوجیا* نیز نوشته است این میمر و این بحث را با تمرکز بر مبانی فلسفی خود تبیین کرده است که در متن مقاله به آن نیز اشاره می‌کنیم.

مبحث *اثولوجیا* درباره «ماهو» و «لم هو» این پرسش را برای نگارنده پیش آورده است یکی دانستن «ماهو» و «لم هو» به چه معناست آیا می‌توان از آن تلقی وجودی کرد و آن را به یکی دانستن «ماهیت» و «وجود» در عقل برگرداند و درمقابل به تمایز «وجود» و «ماهیت» در امور غیر عقل قائل شد و ریشه مبحث تمایز وجود و ماهیت را در *اثولوجیا* طرح کرد؟ مسئله تمایز وجود و ماهیت از مهم‌ترین مسائل مطرح‌شده در فلسفه اسلامی و مابعدالطبیعه اسلامی است که مورد توجه فیلسوفان بزرگ قرون وسطی نیز قرار گرفت. درباره پیشینه طرح این تمایز و طرح آن در فلسفه یونان و جریان نوافلاطونی مباحثی صورت گرفته است؛ اما هیچ‌یک به تمایز وجود و ماهیت در *اثولوجیا* آنهم در مبحث عقل نپرداخته‌اند. مقاله‌ای انگلیسی با عنوان *Essence and existence in the Enneads* چاپ شده است که بطور کامل به مواردی که می‌توان این تمایز را در انشادهای یافت به صورت

گزارش و نه تحلیل پرداخته است. و مقاله‌ای با عنوان “Platonic and Neoplatonic Terminology for Being in Arabic Translation” درباره اصطلاح‌های وجودی «انیت» و «هویت» در کتاب *العلل و اثولوجیا* و بازگرداندن این اصطلاحات به اصطلاح‌های یونانی است، به مبحث مقاله حاضر نمی‌پردازد. و براین اساس مسئله مقاله حاضر، «یافتن ریشه بحث تمایز وجود و ماهیت در *اثولوجیا* در مبحث عقل است» به دنبال پاسخ به این پرسش اصلی و پرسش‌های فرعی است که آیا طرح این مسئله و بازخوانی تمایز وجود و ماهیت در مبحث عقل *اثولوجیا* قابل بحث و بررسی است؟ زمینه طرح این مسئله چه بحثی در *اثولوجیا* است؟ آیا می‌توان دو اصطلاح «لم هو» و «ماهو» را با تلقی وجودی بازخوانی کرد؟

وجود و ماهیت در *اثولوجیا*

مؤلف *اثولوجیا*، از اصطلاح «انیت»، «هویت»، «کون» و «لم هو» برای بیان بحث از «وجود» و از اصطلاح «مائیت» و «ماهو» برای «ماهیت» استفاده کرده است. در قرن نوزدهم اندیشمندان در پی ریشه‌شناسی دو اصطلاح کلیدی «*anniyya*» (انیّه) و «*huwiyya*» (هویت) برآمدند. عبدالرحمن بدوی پیشنهاد کرده است کلمه «*anniyya*» می‌تواند ترجمه کلمه یونانی *einai* باشد به معنای «بودن» (Adamson, 2002, pp 187-188).
انیت: در میمر اول *اثولوجیا* «انیت» به معنای «وجود» است و از موجودات به «انیات» و از خداوند به نخستین تعبیر شده است. مؤلف *اثولوجیا* در میمر نخست می‌گوید «ولم یکن أن تهلك انیه من الانیات لأنها انیات حق لا تدثر و لاتهلك» (فلوطین، ۱۹۹۲، ص ۲۱). در این مبحث از «انیه» برای وجود مفرد و «انیات» برای وجود به معنای جمع استفاده کرده است. و در میمر هشتم نیز برای کلمه وجود «انیه» آمده است: «کل واحد من الاشیاء التی فی ذلک العالم هو عقل و انیه...» «عقل و وجود در جهان برین هرگز از یکدیگر جدا نخواهند شد. عقل بدان سبب عقل است که وجود را تعقل می‌کند و وجود هم بدان سبب وجود است که عقل آن را تعقل کرده است. عقل و وجود باهم آفریده شده‌اند و هرگز از هم جدا نمی‌شوند» (همان، ص ۱۱۱). وجود نخستین جهان عقلانی را اداره می‌کند. او آفریدگار نخستین است. در میمر سوم باری تعالی، «انیه الاولی» است و «وجود» او مقدم بر وجود همه موجودات است (همان، ص ۱۰۲؛ همان، ص ۵۲).

نظریهٔ *اثولوجیا* مبتنی بر این است مبدأ نخستین نه تنها نمونهٔ اعلی از وحدت، بلکه نمونهٔ اعلی از وجود است. «مبدأ نخستین دوبار «الإنیت الاولی الحق» و یکبار «الإنیت الاولی» نامیده شده است. (فلوطین، همان، ص ۳۵). در *اثولوجیا* میمر هفتم آمده او کسی است که تمامیت اشیا را حفظ می‌کند حتی اگر امور عقلانی موجوداتی حقیقی باشند؛ زیرا آنها بدون واسطه از وجود نخستین نشأت گرفته‌اند (همان، ص ۸۵).

در میمر اول می‌گوید آن انیت نخستین تغییرناپذیر همان است که نخست به عقل زندگی و وجود بخشید؛ آنگاه به نفس حقیقت داد و سپس موجودات طبیعی را آفرید (همان، ص ۳۸).

هویت: اصطلاح دیگر در میمر دهم اصطلاح «هویت» است فإن الهویه الأولی، أعنی به هویه العقل. در این میمر هویت را با عقل یکی می‌گیرد و می‌گوید هویت همهٔ چیزهای دیگر در عالم عقل و عالم اعلی توسط هویت عقل است (همان، ص ۱۳۴).

کون: اصطلاح دیگری در میمر دهم *اثولوجیا* که آن را برای وجود بکار می‌برد «کون» است که می‌تواند به معنای ایجاد Generation متضاد با فساد باشد (Adamson, 2002, p 191). انیت به معنای «کون» یعنی بر فعلی از خداوند دلالت دارد. در *اثولوجیا anniyya* هم برای Being آمده هم برای (Ibid, p188) to be.

لم هو: این اصطلاح بیشتر بیانگر «سبب وجود» چیزی یا «غایت» چیزی است که در *اثولوجیا* در میمر پنجم در مبحث عقل آن را با «ماهو» یکی دانسته است و نگارنده از «لم هو» تلقی معنای وجود در مقابل ماهیت دارد که در ادامه به آن می‌پردازیم.

ماهیت: در بیان *اثولوجیا* صدور موجودات از واحد، به ماهیت (حد) یا هویت نداشتن واحد تعبیر شده است. به این معنا که چون آفریدگار نخست، ماهیت و حددار نبود ماهیت و نمود از او آفریده گشت. هویت نخستین یا وجود اولی به معنای وجود عقل است (افلوپین، ۱۹۹۹، ص ۲۷۹).

اثولوجیا در میمر پنجم از دو اصطلاح برای «ماهیت» استفاده می‌کند یکی اصطلاح «مائیت» است «من وصف مائیه العقل بهذه الصفه» (فلوطین، ۱۹۹۲، ص ۶۹) و «استغنیه بمعرفه مائیه الشیء عن لم کان» (همان، ص ۷۱)، «جعل مائیه عله کونه» (همان).

ماهو: اصطلاح دیگر که مسئله این نوشتار به آن پرداخته است «ماهو» است و در میمر پنجم اصطلاح «ماهو» را در مقابل «لم هو» بکار می‌گیرد. «ماهیت» یک مصدر جعلی است که از «ما هو» گرفته شده، و به معنای اسم مصدری که مرادف فارسی آن «چیستی» است، بکار می‌رود (شیروانی، ۱۹۹۹، مدخل ماهیت، ص ۱۴۳).

پیشینه تاریخی اصطلاح «ماهو» و «لم هو»

درباره پیشینه اصطلاح «ماهو» و «لم هو» نزد فیلسوفان، کندی مبحث اس‌المطالب را مطرح کرد؛ چهار پرسش «هل»، «ما»، «لم»، «أی». و پس از او فارابی، ابن‌سینا، غزالی، عبداللطیف بغدادی، و فلاسفه دیگر مانند ابن‌رشد، ملاصدرا، میرداماد و ملاهادی سبزواری و دیگران، درباره «ماهو» و «لم هو» توضیح و تبیین ارائه کردند که در ذیل به آن می‌پردازیم.

کندی در رسائل فلسفیه چهار مطلب و پرسش طرح می‌کند که در منطق به آن «اس‌المطالب» می‌گویند. «هل» برای پرسش از «انیت و وجود» چیزی، «ما» برای پرسش از «ماهیت» آن چیز، و «أی» برای پرسش از فصل و «لم» برای پرسش از علت غایی یا تمامیت آن است (کندی، ۱۹۵۰، ص ۸۲).

ساختن ماهیت از «ماهو» کاری تازه بود که در زبان عرب سابقه نداشته است. به نظر می‌رسد واژه «ماهیت» نخستین‌بار توسط فارابی ساخته شده و به کار رفته است. پس از او ابن‌سینا به آن وسعت بخشیده و در زبان فلسفی جا انداخته است. پیش از فارابی به جای این واژه از کلمه «مائیت» استفاده می‌شد (حکمت، ۲۰۱۰، ص ۲۵۰) در اثولوجیا نیز «مائیت» آمده است.

فارابی در الحروف درباره اصطلاح «لم هو» می‌گوید حرف «لم هو» پرسشی است که سبب وجود چیزی یا سبب وجود چیزی برای چیزی را طلب می‌کند (فارابی، ۱۹۷۰، ص ۲۰۴) و پرسش از «هل هو» در هردو پرسش «لم هو» و «ماهو» باهم منطوق است (همان، ص ۲۰۶). او در تبیین «لم هو الشیء» می‌گوید برهانی که وجود قطعی و یقینی چیزی را بیان کند «برهان الوجود» است و برهانی که بعد از بیان قطعیت وجود چیزی، سبب وجود

آن را بیان کند برهان «لم هو الشیء» است. در واقع اگر علم به وجود چیزی و سبب وجود آن باهم بیان کند «برهان الوجود و لم هو» است (همان، ۱۹۷۰، ص ۲۰۴). ابن‌سینا نیز در کتاب *نجات مطلب «لم»* را برای شناخت علت برای جواب «هل» بیان می‌کند مطلب «لم» علت نفس وجود را طلب می‌کند (ابن‌سینا، ۱۹۸۵: ۱۰۶). به نظر غزالی پرسش «لم هو» دو وجه دارد: یکی پرسش از علت وجود است و دیگری علت وقوع تصدیق به وجود آن (عجم، ۲۰۰۰، مدخل مطلب لم، ص ۷۲۰). بحث تصویری و یا تصدیقی بودن «لم هو» نزد منطق‌دانانی مثل محقق طوسی و علامه حلی بسط می‌یابد (زنوزی، ۱۹۹۲، صص ۵۵-۵۷).

ابن‌رشد در تفسیر *مابعدالطبیعه به ائولوجیا* ارجاع داده و مبحث «لم هو» آن را تفسیر می‌کند. و اما ان یکون اخر فان الطلب الذی یطلب لم هو هو طلب لا شیء لانه ینبغی ان یکون الان و الانیة، (ابن‌رشد، ۱۹۹۸، ج ۲، ص ۱۰۰۶). «لم هو» طلب بودن برای آنچه شایسته «وجود» است می‌باشد.

میرداماد در *قبسات* با ارجاع به میمر پنجم، واحد بودن «ماهو» و «لم هو» در عقل، و اختلاف و تفاوت آنها در اشیای طبیعی با بیان مثال‌های مطرح شده در *ائولوجیا* تبیین می‌کند (میرداماد، ۱۹۹۵، ص ۱۶۵). ملاصدرا نیز در آثار مختلفش از جمله *اصول کافی* و نیز *الشواهد الربوبیه* و نیز *اسفار* این مسئله را با ارجاع به *ائولوجیا* مطرح کرده است. سؤال از ماهیت چیزی با اصطلاح «ماهو» و سؤال از سبب آن با «لم هو» و سؤال از وجودش با «هل هو» است. در علوم عقلی مطلب «ماهو» و «لم هو» در بیشتر چیزها متحد است (ملاصدرا، ۱۹۸۷، ج ۲، ص ۳۵-۳۶؛ حسن‌زاده آملی، ۲۰۰۸، ج ۱، ص ۶۷۰؛ ملاصدرا، ۲۰۰۴، ص ۳۶۴).

غلامحسین دینانی در *قواعد کلی فلسفی* می‌گوید «در برخی موارد ماهو و لم هو و هل هو با یکدیگر متحدند؛ این اتحاد سه‌گانه در مورد هستی صادق است» و برای تبیین سخن خود از حکیم سبزواری و شعر او مثال می‌آورد و می‌گوید حکیم سبزواری برای بیان اتحاد «ما هو» و «لم هو» از *ائولوجیا* بهره گرفته است (ابراهیمی دینانی، ۲۰۰۱، ج ۲، ص ۸۰۴).

و فی کثیر کان ما هو لم هو کما یکون ما هو هل هو انتهو

و الاینخساف الأول یناسب و فی وجودی اتحد المطالب (سبزواری، ۱۹۹۰، ج ۱، ص ۱۸۳)

مراد از «ما هو» همان ماهیت و شیئیت یا «چه چیزی بودن» آن است و مقصود از «لم هو» نیز علت غایی یا «برای چه بودن» آن، خواه در عقول و مفارقات که «ما هو» و «لم هو»، یعنی ماهیت و علت آنها یکی است، یعنی هردو وجودند (رضانژاد، ۲۰۰۸، ج ۱، ص ۴۱۲). ماهو و لم هو در بسائط واحد است و در وجود یکی است. ماهو و لم هو و هل هو یکی هستند (آشتیانی، ۲۰۱۱، ج ۱، ص ۱۳۷).

پیتر آدمسون در شرحی که بر کتاب *اثولوجیا* دارد در یادداشت‌های میمر پنجم در آخر کتاب بدون اینکه از «لم هو» یا «ماهو» حتی در پانوشت اشاره‌ای بکند، در سراسر آن متن از Essence و Existence سخن می‌گوید و برداشت و تلقی آدمسون نیز از این دو اصطلاح، برداشت «ماهیت» و «وجود» است. «وجود آن ماهیت چیزی جز وجود خودش نیست و آن چیزی نیست که به وجود انضمام شده باشد؛ بلکه بیشتر آن وجود خودش است که به آن ماهیت ضمیمه شده است» (Adamson, 2002, p 346).

در *اثولوجیا* در میمر پنجم اتحاد «ماهو» و «لم هو» در مبحث عقل و مصادیق دیگری مورد بحث قرار گرفته است. «ماهو» دلالت بر غایت پیدایش چیزی دارد و «لم هو» بر تمام شیء دلالت دارد. در امور عقلی، علت آغازین همان علت تمامیت آن است و هرگاه از چیستی شیء عقلی بدانید «لم هو» آنرا نیز دانسته‌اید (فلوطین، ۱۹۹۲، ص ۷۳). در این مبحث «ماهو» به معنای چیستی و ماهیت چیز، و «لم هو» به معنای چرایی و علت غایی وجودی آن چیز است که در ادامه به آن می‌پردازیم.

عینیت ماهو و لم هو در عقل

تمایز وجود و ماهیت بطور صریح در فیلسوفان اسلامی فارابی و ابن‌سینا مطرح شده است. پیر هادو ریشه تمایز وجود و ماهیت را به بوئتیوس و نوافلاطونیان متأخر برمی‌گرداند. ۱. تمایز بین موجود مطلق و موجود متعین (مصدر بودن to einai و موجود وجه وصفی Being-Participle معادل to on در شرحی بر پارمنیدس از فورفورئوس و ویکتورینوس ماریوس یافت می‌شود؛ ۲. تمایز نوافلاطونی (درباره پروکلوس، دامسکیوس و دیکنورینوس) یعنی بین موجود محض در بساطتتش مقدم بر هر چیزی و جوهر است به‌عنوان موضوع

متعینی که با اعراض لحاظ می‌شود (Corrigan, 2005: 105). در اینجا قصد داریم ریشه‌تمايز وجود و ماهیت را در *اثولوجیا* در مبحث عقل بررسی کنیم. در میمر پنجم *اثولوجیا* آمده است «ماهو» و «لم هو» در عقل یک چیز واحد است. هرگاه بدانید چیستی عقل چیست؟ لم هو آن را نیز می‌دانید. و «ماهو» و لم هو» در اشیای طبیعی که همان اصنام عقل هستند مختلف هستند (فلوطین، ۱۹۹۲، ص ۶۹). *اثولوجیا* از دو راه و با دو دلیل اتحاد «ماهو» و «لم هو» در عقل را تبیین می‌کند: یکی از طریق تعریف؛ دیگری از طریق ابداع.

۱. از طریق تعریف (مفهوم)

اثولوجیا در میمر پنجم در مبحثی که وجود و ماهیت عقل را تبیین می‌کند می‌گوید با فهم صورت‌های عقل، وجود آن نیز فهمیده می‌شود. کسی که ماهیت (مائییت) عقل را با این صفت وصف کند آن را به صفت حقیقی وصف کرده است و اینکه هر صورتی از صور عقلی همان است و چیزی که به خاطر آن و برای آن است پس آن صورت واحد است. نمی‌گویم صورت عقل همان علت وجود آن است؛ لکن می‌گویم که صورت عقل خودش هرگاه درباره «ما هی» آن تفحص کنیم آن را بعینه در «لم هی» می‌یابیم. پس هرگاه صفات چیزی در چیزی باهم باشند و در جایگاه واحدی باشد آن صفات و آن چیز یک شیء واحد هستند. هریک از آن صفات، همان ذات و ماهیت آن است. دلیل اینکه براساس صفات چیزی را می‌نامیم همین است. ولی اگر صفات چیزی در چیزی متفاوت و در جایگاه متفاوتی باشد آن صفت سبب نمی‌شود ماهیت آنها یکی شود و به یک نام خوانده شوند (فلوطین، ۱۹۹۲، ص ۶۹).

در این میمر یک بحث منطقی زبان‌شناسی صورت می‌گیرد و از طریق آن «ماهیت» چیزی تبیین می‌شود. ماهیت هر چیزی برابر است با همه آن صفاتی که باهم در یک چیز موجود باشد. اگر چنین اتفاقی بیفتد می‌توان به آن چیز «نام» خاصی که معرف آن است داد. نامی که بیانگر «ماهیت» آن چیز است. *اثولوجیا* برای تبیین آن از مثال انسان حسی و عقلی استفاده می‌کند. انسان عقلی روحانی است همه اعضایش نیز چنین است از هم جدا نیستند، چون همگی اعضا در یک جا جای دارند صفاتش نیز عقل نامیده می‌شود و عقل

با همه صفاتش عقل نامیده می‌شود. پاسخ به پرسش ماهیت انسان چیست و چرا انسان هست؟ هردو یکی است (همان، ص ۶۹). اما انسان حسی همان صنم انسان عقلی است و دارای اعضای متعدد است. انسان چشم غیر از دست و غیر از پا است و این اعضا تک تک انسان نیستند، بلکه اگر همگی اعضا در یک جا باهم جای بگیرند انسان بر آن اطلاق می‌شود (افلوپین، ۱۹۹۹، صص ۱۴۱-۱۴۲؛ افلوپین، ۱۹۹۲، ص ۷۰).

در این مثال و مصداقی که برای یکی دانستن «ماهو» و «لم هو» چیزی می‌آورد. در چه صورتی «ماهو» و «لم هو» چیزی باهم یکی است؟ در صورتی که همه اعضای چیزی باهم یک جا وجود داشته باشد و وحدتی میان آن اجزا باشد به صورتی که بدون آن وحدت، خواندن آن چیز با آن نام ممکن نباشد. ماهیت انسان چیزی جز آن مجموعه اعضای بهم پیوسته واحد نیست که نتوان آن را جدای از هم با نام کلی انسان خواند. اما عقل با صفاتش عقل خوانده می‌شود و به همین دلیل «ماهو» و «لم هو» در اشیای عقلی یک چیز واحد هستند، یعنی پرسش از چیستی آن پرسش از چرایی و علت چرایی آن که بیانگر «وجود» آن است نیز می‌باشد.

اگر کسی بپرسد چرا صفات عقل وجود یافته است؟ پاسخ/اثولوجیا این است «لم» از دو جهت است: یکی از جهت عقل، و دیگری از جهت تمام بودنش. اگر صفات عقل همگی باهم در آن باشد و در جایگاه متفاوت نیستند پس صفات او همان «هو» (وجود) اوست. آن را با آن اسم واحد می‌نامیم. هرگاه عقل و صفاتش چنین باشد نیازی به این پرسش که چرا این صفت را دارد نیست؛ چون همه صفاتش را باهم دارد پس هرگاه چیستی عقل را بدانیم، آنچه صفات آن است را می‌دانیم و هرگاه آنچه صفات آن است را بدانیم، چرایی آنرا نیز می‌دانیم. پس هرگاه آنچه عقل است را بدانیم، لم هو آن را نیز می‌دانیم (فلوپین، ۱۹۹۲، ص ۷۱).

در این مبحث تقریری که از «لم» و «لم هو» می‌کند، تقریری وجودی و به معنای وجود است؛ چون دلیل برای یکی دانستن ماهیت و وجود چیزی این است که همه آنچه معرف ماهیت چیزی است باهم در آن چیز وجود داشته باشد و اگر چنین اتفاقی بیفتد آن «هو» است؛ یعنی آن هست. بنابراین «لم» برای تمامیت چیزی که وحدانیت آنرا نیز حفظ کند اطلاق می‌شود و هرگاه چنین باشد آن چیز موجود و هست می‌شود. مؤلف/اثولوجیا باتوجه

به تعریف و تبیین چیستی چیزی بر یکی دانستن وجود و ماهیت چیزی یا تمایز وجود و ماهیت آن چیز دلیل می‌آورد؛ به این معنا که اطلاق نام واحد برای چیزی است که در بردارنده صفات اصلی آن باشد که تشکیل‌دهنده آن چیز است. اگر همه آن صفات باهم در چیزی واحد باشد همان موجودیت آن چیز نیز هست. اما اگر صفات چیزی متفاوت باشند و در جایگاه متفاوتی نیز بکار روند نه در یک جایگاه واحد، در آن صورت ماهیت آن با وجود آن نیز متفاوت خواهد شد.

ابن‌سینا در شرحی بر *اثنولوجیا* با دو تمایز مهم فلسفه خود تمایز وجوب و امکان و تمایز وجود و ماهیت، میمر پنجم را شرح می‌کند. در واقع او در شرح میمر پنجم *اثنولوجیا* بحث یکی بودن «وجود» و «ماهیت» را در موجود واجب، و تمایز «وجود» و «ماهیت» را در موجود ممکن بررسی می‌کند. هرآنچه وجودش واجب نیست مرکب از وجود و ماهیت است و وجود آن به ماهیت الحاق شده و هرگاه به ماهیت این امور بنگریم با وجود یکی نیست و دوگانگی و ثنویت از ترکیب وجود و ماهیت دارند و با ترکیب شدن با وجود تحقق می‌یابند. اما اگر وجود نخستین و اول نیز چنین باشد ثنویت وجود و ماهیت در او باشد سبب متکثر بودن اوست. وجود نخستین فی‌نفسه وجود است و همان اعم از وجود امکان و وجود وجوب است. وجود واجب از اول واجب است و امکان لازمه ماهیت از آن حیث که ماهیت است می‌باشد (بدوی، ۱۹۷۸، ص ۶۱).

ابن‌سینا در شرح *اثنولوجیا* تلقی که از «لم هو» دارد تلقی وجودی و همان تلقی «وجود» در مقابل «ماهیت» است. اما او یکی بودن وجود و ماهیت را خاص وجود واجب می‌داند و ترکیب وجود و ماهیت را خاص امور ممکن می‌داند و با تلقی *اثنولوجیا* از یکی دانستن «ماهو» و «لم هو» در امور معقول فاصله دارد. *اثنولوجیا* بحث «ماهو» و «لم هو» را در مراتب بعدی وجود، یعنی پس از وجود نخستین قرار می‌دهد و آنرا درباره عقول و معقولات مطرح می‌کند.

مؤلف *اثنولوجیا* بر مبنای تعریف چیزی عینیت وجود و ماهیت یا تمایز وجود و ماهیت در آن چیز را مشخص می‌کند اینک با مثال‌ها و مصادیقی به حل مسئله می‌پردازیم. مصادیقی که برای این مسئله برای عینیت ماهیت و وجود طرح می‌کند، عالم عقل است و در عالم ماده نیز به عینیت ماهیت و وجود در مواردی مانند کسوف و کلیت عالم به‌عنوان کل عالم

قائل است؛ مصادیق او برای تمایز وجود و ماهیت عالم محسوسات و ماده است. مؤلف *اثولوجیا* می‌گوید در عالم ماده نیز در مواردی «ماهو» و «لم هو» اموری باهم یکی می‌شود. مثلاً در پرسش از کسوف چیست؟ همان بیان صفات کسوف، ماهیت آنچه آن هست را بیان می‌کند و هرگاه بپرسم چرا کسوف هست؟ سبب پدید آمدن آنرا شرح دهیم بیان همان ماهیت آن است و در همین جهان مادی و پست نیز ماهیت و وجود آن یکی می‌شود. پس شایسته است در اشیای عقلی، ماهیت و وجود چیز واحدی باشد (فلوطین، ۱۹۹۲، ص ۶۹).

در تبیین اینکه چرا و چیستی در مثال کسوف یکی است به‌نوعی به تعریف آن اشاره دارد؛ یعنی پرسش کسوف چیست؟ پرسش از چیستی آن است که در قالب تعریف بیان می‌شود و از حیث معنایی بیانگر چرایی و وجود آن نیز می‌باشد. بنابراین تعریف آن، حامل وجود آن نیز هست. پرسش از چیستی و «ماهو» کسوف همان پاسخی را دارد که پرسش از «لم هو» و چرایی و پرسش از سبب کسوف. اما در مصادیق موجودات مادی و عالم ماده چنین نیست. در عالم ماده و موجودات مادی «ماهو» و «لم هو» یکی نیست.

اثولوجیا به تمایز «ماهو» و «لم هو» در موجودات مادی و یکی بودن آن در موجودات مجرد قائل است و به صراحت می‌گوید در موجودات مجرد پرسش از «ماهو»، همان پرسش از «لم هو» است. پاسخ «ماهو»؟ یعنی ماهیت آن چیست؟ و پاسخ «لم هو»؟ یعنی چرا آن ماهیت هست. هردو یکی است و هرکس ماهیت عقل را به چگونگی توصیف کند همان چگونگی و نمود، بیانگر حقیقت وجود آن خواهد بود (عباسی حسین‌آبادی، ۲۰۱۸، ص ۱۲۱).

مصادق دیگری برای اینکه «ماهو» و «لم هو» یکی باشد عالم مرکب از اشیاء متصل که با پیوستن جزئی به جزء دیگر، عالم به‌عنوان یک شیء واحد به‌وجود می‌آید که در بین اجزای بهم پیوسته آن ناسازگاری نیست هرگاه در مورد «چیستی» عالم پرسش شود، پاسخ آن «لم هو» آن را بدست می‌دهد. در کلیت یک عالم اگرچه اجزاء بهم پیوسته هستند. اما یک کل را تشکیل می‌دهند و آن کل بودن در عینیت «ماهو» و «لم هو» مهم است. با تفکر درباره جهان نیز مشخص می‌شود علت با معلول است و مقدم بر آن نیست. پس اگر جهان را در کلیت آن تعقل کردید شناخت چیستی جهان همان شناخت «لم هو»

آن است. پس شایسته است عالم اعلیٰ چنین صفتی داشته باشد. کل واحدی که متصل بنفسه است و اختلافی بین صفات و ذاتش نیست و شایسته است باهم باشند و جدای از هم نباشند (فلوطین، ۱۹۹۲، ص ۷۳).

عبداللطیف بغدادی (۵۵۵۷-۵۶۲۹ه) نیز در بحثی دربارهٔ مابعدالطبیعه در شرحی بر *اثولوجیا*، می‌میر پنجم و مبحث «لم هو» و «ماهو» را شرح می‌کند.

در جوهر امور عقلی «لم هو» و «ماهو» یک چیز واحد است. در علم حسی نیز آن را می‌یابیم مانند این پرسش که کسوف چیست؟ در پاسخ صفت آن را بیان می‌کنیم. سپس می‌پرسیم لم الکسوف؟ و آن صفات را به عینه توصیف می‌کنیم. صورت عقل هرگاه بساطتش لحاظ شود با تبیین «ماهی» در آن به عینه «لم هی» را تبیین می‌شود. اگر صفات چیزی باهم جمع باشد بدون پراکندگی، شیء و آن صفات باهم یکی است و صفات جداگانه در اعضای پراکنده ممکن است بگوییم این صفت و آن صفت، دست و پا و چشم و گوش به صورت جداگانه لحاظ شوند. در عقل همهٔ این صفات باهم هستند و فاعل نخستین «لم کان» را در «ماهو» قرار داده است با شناخت «ماهو» «لم هو» را نیز می‌شناسیم (فلوطین، ۱۹۹۲، ص ۲۱۳).

درواقع در بحث مفهومی و تعریفی «ماهو» و «لم هو» در عقل، غایت و صفات چیزی باهم یکجا پدید آید، ماهیت آن تحقق می‌یابد و با تحقق آن پرسش این است که چرا آن ماهیت هست؟ پس درواقع برای *اثولوجیا*، مجموعه صفات و حالات چیزی که یکجا تحقق یابد همان ماهیت و نیز همان وجود اوست (عباسی حسین‌آبادی، ۲۰۱۸، ص ۱۲۱).

اثولوجیا یکی دانستن ماهیت و وجود را مشروط به این می‌داند که صفات آنها با ماهیت آن ناسازگار نبوده و همه باهم یکجا باشند. او در ادامه می‌گوید شایسته است که موجودات جهان بالا نیز چنین باشد و هریک از آنها خودبه‌خود به‌گونه‌ای به هم پیوسته گردند که صفات آنها با ماهیت آنها ناسازگار نباشد و همگی در یک جایگاه باشند و این حقیقت و ذات موجودات جهان بالاست. چون در عالم معقولات حرکت نیست پس تدریجی نیست و آنی است و یکجا هست.

۲. از طریق ابداع

اثولوجیا در ادامه از حیث «ابداع عقل» نیز مسئله اتحاد «ماهو و لم هو» در عقل را بررسی می‌کند.

عقل بطور تام بدون زمان ابداع شد و مبدأ ابداع و ماهیت او باهم بطور دفعی واحد است. بطوری که علم به «ما»ی عقل علم به «لم» عقل است. «لم» برای چیزی است که تمام شیء واقع شود. دلیل یکی بودن «ما» و «لم» عقل این است که مبدع در آفرینش عقل غایت را با اول پیدایش آن آفرید. هرگاه در آفرینش غایت و ابتدا باهم باشد «ما» و «لم» در آن یکی است. پرسش «لم کان»، چرا آن شیء آفریده شد؟ برای چیزی پرسیده می‌شود که تمام شیء از اول پیدایشش جدا باشد؛ یعنی زمانی است و بین آغاز و ابتدای وجود آنها تا غایت و نهایت آنها زمان فاصله هست؛ زمان مند هستند مثل همه پدیده‌هایی که در زمانی پدید می‌آیند و در زمان دیگر نبود می‌شوند یا در زمانی پدید می‌آید و نهایت و غایت آن در زمان بعد از زمان پیدایش است. در این صورت برای دانستن «آنچه هست» از لم کان؟ پرسیده می‌شود. اما امری که حدوث آن اول و آخرش باهم باشد؛ یعنی بدون زمان و دفعی باشد، همان ماهیتشان دلیل بودنشان نیز هست. علم به «ماهو» و «مائیت» آن، علم به «لم کان» آن است (فلوطین، ۱۹۹۲، صص ۷۰-۷۱). در این مبحث «لم کان» بکار رفته است و به دنبال دلیل و چرایی چیزی و بیانگر تمامیت یک چیز است. چیزی در تمامیت آن، اول و انتها باهم، پس چنین امری اتفاق بیفتد آن چیز موجود می‌یابد؛ براین اساس ماهیت و وجود آن چیز که با ابداع پدید آمده باشد یکی است.

اثولوجیا مسئله تمایز میان «ماهو» و «لم هو» را به «ابداع» دفعی و یکباره و بدون زمان ربط می‌دهد و هرچیزی که دفعتاً و بدون زمان وجود یابند یک ابداع تام است. ابداع عقل ابداع تام و کامل است. عقل با ابداعی تام و کامل آفریده شد و مائیت او علت پیدایش اوست (فلوطین، ۱۹۹۲، ص ۷۱).

اما دلیل این ابداع تام و دفعی چیست؟ اثولوجیا در پاسخ می‌گوید آفریدگار نخست که عقل را ابداع کرد «لم کان» را داخل در «ماهو» قرار داد. پس شناخت از «ماهو» شناخت از «لم هو» نیز می‌باشد. اما در فاعل ناقص که فعل آن کاملاً تام نیست قادر نیست فعلش و غایتش باهم یکی باشد چون ناقص و ناتمام است اول فعل غیر از نهایت آن است. در آن

امور شناخت «ماهو» مستلزم شناخت «لم هو» نیست و به شناخت «ماهو» و «لم هو» نیاز است. علم به «ماهو» سبب بی‌نیازی از علم به «لم هو» نمی‌شود. به علم «لم هو» و علتی که آنرا بوجود آورده نیاز هست (همان، صص ۷۱-۷۲). در این صورت تمایز «ماهو» و «لم هو» یا تمایز «ماهیت» و «وجود» و سبب وجود در آنها مطرح می‌شود.

امور عقلی چنین هستند صفات و ذات آنها باهم است. علتی که همان غایت است در آن بدون علت است. غایت در آن بدون علتی است که مقدم بر آن باشد برای عقل علتی برای تمامیتش نیست پس عقول و اموری که در عالم عقل هستند نفس و خودشان برای خودشان کافی است و نیازی به علت برای تمامیتشان ندارند. علت پیدایش و علت غایی آنها یکی است؛ چون آغاز و غایت آن باهم است و بین آنها فرق و زمان نیست. هرگاه علت تمام آن با علت آغاز آن یکی باشد؛ یعنی مساوی باشد. «ماهو» و «لم هو» چیزی واحد است. چون «لم هو» با «ماهو» یکی خواهد بود (همان، ص ۷۳).

عبدالطیف بغدادی در شرح *اثولوجیا* می‌گوید فاعل تام اول و فوق تمام است فعل او نیز تام است. پس آغاز آن همان غایتش است. پرسش «لم هو» و «ماهو» در عقل باهم است. هرگاه چیستی عقل را بدانیم «لم هو» آنرا نیز می‌دانیم و هرگاه «لم هو» را بدانیم «ماهو» آنرا نیز می‌دانیم. «ماهو» در امور عقلی بر علت آغازین شیء دلالت دارد و «لم هو» بر علت تمام شیء، و علت آغاز در امور عقلی همان علت تمامیت آن است بعینه. این چنین است با شناخت «ماهو» شیء عقلی، «لم هو» آنرا نیز می‌شناسیم (همان، ص ۲۱۳).

در *اثولوجیا* عقل ابداع تام است. صفات عقل باهم حاضرند و همه صفات عقل با ذاتش باهم ابداع شده است. «ماهو» و «لم هو» در عقل یکی است. کل وجود آن باهم است. علم به «ماهو» عقل علم به «لم هو» آن است. در اشیای عقلی «لم هو» بیشترین ملازمت را با «ماهو» دارد. «ماهو» بر آغاز شیء دلالت دارد. و «لم هو» بر تمام شیء دلالت دارد. و علت آغاز و علت تمامیت در اشیاء عقلی یکی است. به این دلیل است علم به «ماهو» اشیای عقلی، علم به «لم هو» آنهاست (فلوطین، ۱۹۹۲، ص ۷۳). پرسش از ماهیت چیزهای مجرد از ماده، از پرسش از وجود آن ضرورت بیشتری دارد؛ زیرا که پرسش از ماهیت چیزهای مجرد از ماده بر آغاز و غایت آنها دلالت دارد؛ در صورتی که پرسش از «لم هو» بر تمامیت آنها دلیل است و در موجودات مجرد از ماده پدیدآورنده آغازگر آنان همان

پدیدآورندهٔ تمامیت آنان است. بدین سبب پاسخ پرسش ماهیت یک چیز مجرد از ماده را همان پاسخ پرسش وجود آنهاست (افلوپین، ۱۹۹۹، ص ۱۴۶؛ افلوپین، ۱۹۹۲، ص ۷۳). در سیر فلسفهٔ اسلامی میان فیلسوفان این مسئله به قوت مطرح شده است و همان برداشتی که در *اثولوجیا* از مسئلهٔ یکی بودن «ماهو» و «لم هو» در امور عقلی است در اندیشهٔ این اندیشمندان نیز انعکاس یافته است. ملاصدرا در *الشواهد/الریبویه* به میمر پنجم *اثولوجیا* نیز ارجاع می‌دهد و در امور عقلی علت آغاز و علت نهایی یکی است براین اساس ماهو و لم هو یکی است (رضانژاد، ۲۰۰۸، ج ۲، ص ۱۱۰۱). پس مادامی که او موجودی عقلانی است همه چیز او در وجودش (به وحدت و بساطت) موجود است و در نزد او حاضر و مهیا است و آغاز و انجام او یک چیزاند (زیرا آغاز او وجود و انجام و غایت او نیز وجود است) و علت فاعلی او همان علت غایی اوست و ما هو (که سؤال از حقیقت اوست) و «لم هو» (که سؤال از علت فاعلی و علت غایی اوست) هر دو یکی است (زیرا حقیقت او وجود اوست و فاعل و غایت او نیز وجودی است که با او واصل می‌گردد علت فاعلی و علت غایی و «ما هو» و «لم هو» در موجود عقلانی یکی است و هر دو، حقیقت وجود است (ملاصدرا، ۲۰۰۴، ص ۳۶۴)

بنابر آنچه گفته شد دلیل اتحاد «ماهیت» و «وجود» براساس یکی بودن «ماهو» و «لم هو» در عقل این است که آغاز و انجام عقل یک چیز است؛ زیرا آغاز او وجود و انجام و غایت او نیز وجود است. به این معنا که علت فاعلی او همان علت غایی اوست و «ما هو» پرسش از حقیقت عقل است و «لم هو» پرسش از علت فاعلی و علت غایی اوست؛ پرسش از تمامیت آن است و هر دو در عقل یکی است. زیرا حقیقت او وجود اوست و فاعل و غایت او نیز وجود است. براین اساس علت فاعلی و علت غایی و «ماهو» و «لم هو» در عقل یکی است و هر دو بیانگر حقیقت وجود است و تمایزی میان «ماهیت» و «وجود» در عقول مطرح نمی‌شود.

تحلیل و بررسی

مسئلهٔ «ماهو» و «لم هو» در مبحث عقل مطرح شده است که از آن «ماهیت» و «وجود» برداشت می‌شود. بنابر این فرض مسئلهٔ «ماهیت» و «وجود» با این دو اصطلاح «ماهو» و

«لم هو» مطرح کرده است. *اِثولوجیا* برای اصطلاح وجود در این مسئله از «کون» و «لم هو» و «هو» استفاده می‌کند. بحث یکی دانستن «ماهو» و «لم هو» را از دو طریق تبیین می‌کند: ۱. صفات چیزی باهم موجود شوند. در واقع تام بودن صفات که به‌نوعی پرسش از چیستی چیزی است همان دلیل و علت وجودی آن چیز نیز هست. براین اساس از اصطلاح «کون» و «لم هو» برای معرفی هستی و وجود استفاده می‌کند؛ ۲. ابداع دفعی که غایت و اول چیزی بدون زمان و باهم ایجاد شود.

مسئله اتحاد «ماهو» و «لم هو» از یکسو از طریق تعریف و بیان صفات تام آن چیز تبیین می‌شود و از سوی دیگر به مسئله «ابداع» دفعی و یکباره و بدون زمان گره می‌خورد. پرسش این است چگونه از حیث مفهومی و تبیین صفات تام یک چیز و از حیث «ابداع» دفعی، به تبیین اینکه «چیستی» چیزی با «وجود» آن یکی است می‌پردازد؟ نقطه تلاقی ایندو دلیل مفهومی و ابداع برای یکی دانستن «ماهو» و «لم هو» در عقل چیستی؟ چهار پرسش هل، ما، ای، لم در منطق مطرح می‌شود «هل» برای پرسش از وجود است؛ ما برای پرسش از ماهیت، و ای برای پرسش از فصل و لم برای پرسش از علت غایی و تمامیت است. در *اِثولوجیا* دو پرسش «ما» و «لم» مطرح شده است. «ما» بیان چیستی شیء است و «لم» بر علت شیء و علت غایی دلالت دارد. در مبحث عقل ایندو پرسش برهم منطبق می‌شوند. در رویکرد مفهومی برای تبیین حقیقت و ماهیت شیء در تعریف آن شیء، «لم» همان «ما» می‌شود بیان تعریف و صفات تام چیزی که بطور واحد و در جایگاهی واحد باهم موجود هستند هم معرف ماهیت و چیستی آن چیز است؛ هم بودن این صفات تام باهم بیانگر «لم هو» آن است.

براساس مطالعاتی که در این مسئله انجام دادیم طرح مسئله «ماهو» و «لم هو» در عقل، در *اِثولوجیا* مطرح شده است و این دو اصطلاح پیش از *اِثولوجیا* در منبعی مشاهده نشد و تلقی که *اِثولوجیا* از یکی دانستن «ماهو» و «لم هو» در عقل دارد در میان فیلسوفان مسلمان نیز دنبال شد و هرکدام از فلاسفه که به این مسئله پرداختند به متن *اِثولوجیا* ارجاع دادند. در واقع طرح مسئله «ماهو» و «لم هو» در عقل در فلسفه اسلامی به متن *اِثولوجیا* برمی‌گردد و تلقی و برداشت‌ها از این مسئله نسبتاً همان تلقی مؤلف *اِثولوجیا* است. اگرچه منطق‌دانان بحث را در منطق بسط دادند.

ابن‌سینا که شرحی بر کتاب *اثولوجیا* دارد می‌پنجم را بر مبنای فلسفی خود شرح کرده و تلقی کاملاً وجودشناسانه از مسئله دارد. او در شرح می‌پنجم مسئله «وجود» و ماهیت را مطرح می‌کند و در واجب آنرا یکی دانسته و در کل ممکنات آن را متمایز دانسته است. در واقع تلقی ابن‌سینا از بحث «ماهو» و «لم هو» *اثولوجیا* همان بحث «وجود» و «ماهیت» است.

از سوی دیگر نیز در مبحث ابداع عقل که بی‌زمان و دفعی است بطور واحد مبدأ و نهایت عقل موجود می‌شود همین علت وجودی و علت غایی در چیزی موجود باشد آنرا به «ماهو» و «لم هو» پیوند می‌دهد که آنچه معرف عقل از جهت ابداع آن است این است که آغاز و پایان آن موجود است اگر چیزی آغاز و پایان آن باهم موجود باشد، دفعی و بدون زمان باشد پرسش از «ماهو» و «لم هو» آن یکی است. پس در عقل چنین است.

در واقع در *اثولوجیا* با تعبیری از «لم هو» مواجه هستیم که هم بیانگر رویکرد مفهومی به علت غایی چیزی است؛ هم بیانگر رویکرد وجودی علت غایی آن چیز است. نه تنها در مبحث عقل «لم هو» برای چه چیز بودن عقل با چیستی آن همخوان است؛ از حیث وجودی نیز علت وجودی و غایی و مبدأ و منتهای عقل باهم موجود است و این بیانگر یکی دانستن «ماهو» و «لم هو» است.

«لم هو» در این مبحث به دو معناست هم «لم هو» مفهومی در تعریف و حد شیء که در این معنا «ماهو» و «لم هو» باهم یکی است. دوم «لم هو» به معنای علت فاعلی و غایی و در جایگاه وجود خارجی و «لم ثبوتی». در این جایگاه از ابداع سخن می‌گوید و ابداع عقل دفعی و بدون زمان است آغاز و پایان او باهم موجود است. هرچه چنین باشد «لم هو» آن با «ماهو» آن یکی است.

نتیجه

با بررسی اصطلاح «ماهو» و «لم هو» در مبحث عقل به این نتایج رسیدیم که می‌توان از ریشه‌های بحث تمایز وجود و ماهیت در *اثولوجیا* در این مبحث سخن گفت. «ماهو» و «لم هو» که از آن بنابر دلایل مفهومی و نیز وجودی که در ابداع عقل مطرح کردیم، اطلاق «ماهو» همان «ماهیت» است و «لم هو» نیز بیانگر «وجود» است. در مبحث عقل چه با

دلایل مفهومی و تعریف و چه با دلیل ابداع «ماهو» و «لم هو» یا «ماهیت» و «وجود» باهم یکی و متحد است. اما در عالم محسوسات در میان امور مادی غیر از مثال‌های کلی که در متن *اثنولوجیا* آمده مانند مثال کسوف که با تعریف به اتحاد ماهو و چیستی آن رسید یا مثال کل عالم در کلیتش که باهم موجود هستند و در اتحاد باهم هستند پس پرسش از ماهو و چیستی آن پرسش از لم هو و چرایی و دلیل بودن آن است، در تمامی اموری که اجزا و صفات چیزی در آن باهم موجود نباشد و هر جزیی غیر از جزء دیگری باشد، پرسش از «ماهو»، بیانگر پرسش از «لم هو» نیست و «ماهیت» و «وجود» آن بر هم منطبق نیستند و این همان تمایز «ماهیت» و «وجود» است.

مشارکت نویسندگان

مقاله به صورت انفرادی نگاشته شده است.

تعارض منافع

هیچ گونه تعارض منافع توسط نویسنده بیان نشده است.

منابع و مآخذ

- Abbasi Hosseinabadi H. The Concept of God in Uthulujiyya with the Influence of Aristotle's Thought. *Shiraz University Religious Thought Quarterly*. 2017. V 18(4). N 69:119-136. Persian.
- Adamson P. *The Arabic Plotinus. A Philosophical Study of the Theology of Aristotle*. Duckworth. 2002. English.
- Ajam R. *Mowsoat Mostalahat Al-Imam Al-Qazali*. Lobnan- Beyroot: Maktabat Lobnan Nasheroon, 2000. Arabic.
- Ashtiani M. *Taliqa ala Sharh Al-Manzumeh Al-Sabzvari*, Vol. Al-Moetamer Al-Allame Al-Ashtyani, Qom - Iran, Zahir, 2011, Arabic.
- Badawi A. *Arastoo end Al-Arab*, Lobnan-Bayroot: Maktabat Lobnan Nasheroon, 1998. Arabic.
- Corrigan K. Essence and Existence in the Enneads, *The Cambridge Companion to Plotinus*. Edited by LLOYD P. GERSON. CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS. 2005: 105-129. English.
- D'Ancona C. *Platonic and Neoplatonic Terminology for Being in Arabic Translation*. *Studia Graeco-Arabica*. 2011.1: 23-46. English.

- Ebrahimi Dinani G. *General Philosophical Rules in Islamic Philosophy*. 5 volumes. Tehran, Research Institute of Human Sciences and Cultural Studies. 2001. Persian.
- Farabi A. Al-Horouf. *Introduction and research by Mohsen Mehdi*. Beyroot, Darul Mashreq, 1970. Arabic.
- Hasanzadeh Amoli H. *the Persian Commentary on Al-Asfar Al-Arbaeh* (Hasanzadeh). Qom: Bosstan e Ketab e Qom. 2008. Arabic.
- Hekmat N. *Ibn Sina's Metaphysics*. Tehran, Elham. 2010. Persian.
- Ibn Rush. (Averroes). *Tafsir Mabaad al-tabiaa*. j2. Tehran, Hekmat. 1998. Arabic.
- Ibn Sina. (Avicenna). *Al-nejat*, with an Introduction by Mohammad Taghi Danesh Pazhouh. Ed.1,2. Tehran, Tehran University Press. 1985. Arabic.
- Jihami J. *Mowsoat Mostalahat Al-Falsafyah end Al-Arab*. Beyroot, Maktabat Lobnan Nasheroon. 1998. Arabic.
- Jihami J. *Mowsoat Mostalahat Al-Kindi wa Al-Farabi*. Beyroot, Maktabat Lobnan Nasheroon. 2002. Arabic.
- Kindi Y. *Rasa'il al-Kandi al-Falsafiyah*, Mohaghegh Muhammad Abd al-Hadi Aburideh, Misr, Dar al-Fikr al-Arabi. 1950. Arabic.
- Plotinus. *Uthulujiyya Plotinus end al-Arab*, Mohaghegh Abd al-Rahman Badawi. Ed.3. Qom, Bidar Publications. 1992. Arabic.
- Plotinus. *Uthulujiyya*. translated and explained by Hasan Malekshahi. Tehran, Soroush. 1999. Persian.
- RezaNezhad G. *Moshad Al-Olohiyah*. j1. Qom, Ayat e Ishraq. 2008. Persian.
- Sadr al-Din Shirazi M. *translation and interpretation of al-Shawahed al-Rubabiyyah*. Javad Mosleh. Tehran. Soroush Publications. 2004. Persian.
- Sadr al-Din Shirazi M. *Sharh e Osoul e Al-Kafi*. J2, Tehran. Institute of Cultural Studies and Research. 1987. Arabic.
- Sabzevari, H. *Sharh al-Manzoomeh (Taliqat Hasanzadeh)*. 5 volumes. Tehran, Nab Publishing. 1990. Arabic.
- Shirvani A. *Description of the Philosophical Terms of Badaya Al-Hikmah and Nahayah Al-Hikmah*. Qom, Islamic Propaganda Office of Qom Seminary. 1998. Persian.
- Zenozi, A. B. *Anwar Jaliyah in Discovering the Secrets of Alawite Truth*. Tehran, Amir Kabir. 1992. Persian.

معرفی نویسنده

حسن عباسی حسین‌آبادی دانشیار دانشگاه پیام نور در گروه فلسفه و حکمت اسلامی است. ایشان کارشناسی و کارشناسی ارشد الهیات و معارف اسلامی را از سال ۱۳۷۴ تا سال ۱۳۸۱ در دانشگاه امام صادق (ع) گذرانده است و دکتری فلسفه و حکمت اسلامی را از دانشگاه شهید بهشتی در سال ۱۳۸۸ کسب کرده است. ایشان بیش از ۴۰ مقاله علمی پژوهشی در مجلات داخلی چاپ کرده و مقالاتی در کنفرانس‌های ملی و بین‌المللی ارائه کرده است. فلسفه و کلام اسلامی از زمینه‌های تخصصی ایشان است.

Abasi Hosseinabadi, H. Associated Professor, Department of Islamic Philosophy and Theology, Payam-e-Noor University, Tehran, Iran.

h_abasi@pnu.ac.ir

How to cite this paper:

Hasan Abasi Hosseinabadi (2024). Rereading the Existence and Essence of Reason in *Uthulujiiyya*. *Journal of Ontological Researches*, 12 (24), 685-708. Persian.

DOI :10.22061/orj.2023.2060

URL :https://orj.sru.ac.ir/article_2060.html

Copyrights for this article are retained by the author(s) with publishing rights granted to SRU Press. The content of this article is subject to the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC-BY-NC 4.0) License. For more information, please visit <https://www.creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode>.

پژوهشگاه علوم انسانی
پرتال جامع علوم انسانی